

Zdenko Roter

PRIRODA I STRUKTURA RELIGIOZNOSTI U SLOVENIJI

Uvodne napomene

Slovenija se ubraja među gospodarski, socijalno i kulturno najbolje razvijene jugoslavenske republike. Unatoč formalnog nacionalnog pluralizma za Sloveniju je ipak karakteristično, da kao republika predstavlja državni i politički okvir za apsolutno većinski *slovenski narod*, koji ima svoju vlastitu povijest i posebnosti, koje ga razlikuju od drugih naroda i narodnosti, koji žive u jugoslavenskom državnom okviru.² Za Sloveniju je jednako tako karakteristično da je unatoč formiranom religioznom pluralizmu stvarno religiozno »monolitna« — katolička religija je u Sloveniji izrazito dominantna u odnosu na ostale manje religiozne grupe.³ Osim toga, Slovenija je država s veli-

---

1) Slovenija je u Jugoslaviji po broju stanovnika na četvrtom mjestu a po površini na petom. Iz statističkog pregleda »Slovenija u Jugoslaviji« (izdao Zavod SR Slovenije za statistiku godine 1968.) proizlazi, da je 1967. Slovenija imala 1,679.000 stanovnika, što predstavlja 8,4 posto cjelokupnog jugoslavenskog stanovništva, o čemu je u pogledu godišnjeg prirasta na predzadnjem mjestu. Po udjelu **aktivnog** stanovništva u čitavom stanovništvu na prvom je mjestu (48,3 posto) a tako i u pogledu broja osoba s osobnim dohocima. Po broju seoskog stanovništva u čitavom stanovništvu daleko je na zadnjem mjestu i duboko ispod jugoslavenskog prosjeka. Na prvom mjestu i daleko iznad jugoslavenskog prosjeka je s obzirom na udio zaposlenog stanovništva u čitavom stanovništvu. Ima najviši narodni dohodak po glavi stanovnika, na prvome mjestu je u pogledu upotrebe električne energije po stanovniku, isto tako na prvom je mjestu u pogledu broja stanovnika na 1 radio prijemnik i na 1 televizor. Premda, s obzirom na broj gradskog stanovništva (37,5 posto) zaostaje za nekim republikama, ipak unatoč tome prelazi prosječni stupanj urbanizacije u Jugoslaviji, jer i manja mjesta u Sloveniji imaju već u pravilu gradski značaj. Između demografskih karakteristika u Sloveniji značajan je vrlo visok stupanj dnevne migracije s visokom mobilnošću i u manjim naseljima. Broj radnika, koji rade izvan mjesta stalnog boravka je gotovo 40 posto. U pravilu je iz seoskih gospodarstava bar jedan zaposlen u industriji. Urbanizacija Slovenije ima tako svoje posebnosti (karakteristike).

2) Osim nekoliko tisuća Talijana u obalnom području i Mađara na granici s Mađarskom, Slovenija je nacionalno, za razliku od drugih republika, vrlo kompaktna i jedinstvena. Ima i svoje povijesne posebnosti prije nastanka stare Jugoslavije 1918. po kojima se od drugih republika bitno razlikuje.

3) Ovdje su na raspolaganju podaci iz popisa stanovništva Slovenije iz godine 1953. Tada je u Sloveniji bilo u postecima: 84,1 katolika, 1,3 protestanata, 0,3 pravoslavnih, ali taj popis nije obuhvatio manje religiozne grupe (jehovine svjedoke,

kom kršćanskom tradicijom. Iz tih razloga moglo bi biti zanimljivo i za istraživače religioznog fenomena drugih država pitanje o tome, šta se događa s religioznošću u našoj državi, koja je, iako je zajedno s drugim republikama i pokrajinama deklarirala poslije godine 1945. izgradnju socijalističkog društva na osnovi samoupravnog društvenog modela u okviru jedinstvenog jugoslavenskog državnog okvira, ipak imala svoje izvorne etničke, kulturne, gospodarske pa i religijske posebnosti.

Istraživanje (kako teoretsko tako i empirijsko) religioznog fenomena u Sloveniji nema tradicije. Empirijska sociološka istraživanja su novijeg datuma. Za to zakašnjenje ima više razloga. Da spomenem samo neke:

- 1) Crkvena organizacija imala je u Jugoslaviji u godinama 1918. do 1941. u okviru sistema priznatih vjeroispovijesti privilegiran položaj i zato nije imala ne samo nikakve potrebe istraživati stvarno pripadanje članstva organizaciji, nego ni nikakve potrebe istraživati druge vidove položaja i strukture religioznosti.
- 2) Poslije godine 1945., nakon konstituiranja nove Jugoslavije, koja je deklarirala socijalistički put svojeg društvenog razvoja, bilo je u odnosima između Katoličke crkve i države više ili manje izraženo konfliktno stanje koje je trajalo sve do šezdesetih godina. To konfliktno stanje nije predstavljalo ugodnu socio-psihološku atmosferu za istraživanje religioznosti. Pored toga, to bar načelno, nije bilo po volji niti Crkvi niti državi.
- 3) Sve do šezdesetih godina, ako stvar ponešto pojednostavimo, u oficijelnoj politici prevladavao je dogmatizam i tradicionalizam: kako na strani Crkve s obzirom na njen odnos prema državi i posebno prema socijalističkom društvenom uređenju, tako i na strani države obzirom na njen odnos prema Crkvi i religioznosti utoliko ukoliko se u svojoj politici prema Crkvi inspirirala dogmatskim postavkama marksizma sovjetskog tipa. Poprimanje dvaju dogmatizama i tradicionalizama nije ostalo bez posljedica kako u svijesti tako ni u ponašanju religiozne odnosno nereligiozne skupine. Sve to ipak nije govorilo u prilog znanstvenom istraživanju (ne) religioznog fenomena.
- 4) Sociološka znanost, a posebno sociologija religije ostala je još dugo godina poslije 1945. nerazvijena iz brojnih razloga, o kojima na ovom mjestu ne bismo govorili.

Ovo će uvodno objašnjenje vjerojatno koristiti domaćim i stranim promatračima (ne)religioznog života u Jugoslaviji odnosno i više u Sloveniji. Istovremeno, ta su objašnjenja, bar ponešto, osvijetlila razloge za relativno skromne istraživačke rezultate, od kojih ćemo dio pokušati izložiti u svojem referatu.

---

adventiste, baptiste itd.). U Jugoslaviji kao cjelini bilo je godine 1953: 31,8 posto katolika, 41,4 posto pravoslavnih, 0,9 posto protestanata, 12,3 muslimana, 0,4 posto ostalih. — Podatke navodim prema dr. Anti Fiamengo, Problem sociologije religije i statistika, u knjizi Savjetovanje o primjeni statistike u sociološkim istraživanjima, Beograd, 1967. — Kasniji popisi (poslije godine 1953.) stanovništva u Jugoslaviji nisu više imali rubrike o religioznoj pripadnosti. Prije godine 1961. u crkvenoj i kulturnoj publicistici često se je upotrebljavao izraz katolička Slovenija, katolički slovenski narod i sl.

I. Tipologija odnosa prema Crkvi i religiji

Istraživanje slovenskog javnog mnijenja (SJM 1968, SJM 1969)⁴ dalo nam je do sada prve veće praktične mogućnosti da s izvjesnom, ograničenom, a ipak korektnom metodom utvrdimo podatke o (ne)religioznoj strukturi stanovništva u Sloveniji, starijega od 18 godina. U anketi s većim brojem pitanja (preko 70) bilo je i nekih pitanja, koja su se neposredno odnosila na (ne) religioznost, religioznu aktivnost, te na stajališta o djelovanju Crkve u Sloveniji. Okolnost, da su »religiozna« pitanja bila uvrštena u okvir većeg broja »nereligioznih« pitanja, govori u prilog relativne objektivnosti rezultata o kojima izvješćujemo. Zasebna istraživanja, posvećena samo religiji i Crkvi mogu stvarati neku posebnu atmosferu, atmosferu izvjesne izuzetnosti, u kojoj opredjeljivanja (izjave, stajališta, mnijenja) ispitanika mogu u svijesti »pogođenih« dobiti posebno značenje te uzrokovati izuzetno razmišljanje o razlozima ispitivanja, o možebitnom značenju (posljedicama?) takvog ili drugačijeg opredjeljenja. To je vrijedno pozornosti još i s obzirom na značenje, koje je »religiozno« pitanje imalo u bližoj ili daljoj političkoj i kulturnoj povijesti slovenskog naroda, na što smo ukratko ukazali u uvodnom dijelu našeg izvješća.⁵ Faktoru tzv. društvene atmosfere pripisujemo, dakle, posebno značenje, koje u našem primjeru, s obzirom na vrijeme izvođenja ankete, govori u prilog objektivnosti rezultata. U prilog te relativne objektivnosti ide naravno, i brižljivo izabran reprezentativni uzorak ispitanika jer omogućuje utemeljeno poopćavanje za čitavu Sloveniju.⁶

Da bi se izbjegle prevelike subjektivnosti u ocjenjivanju religioznosti, da bi se izbjegla, na drugoj strani, i prevelika jednostavnost pri oslanjanju na samo jedan objektivni indikator, da bi se povrh toga, na trećoj strani, našli

---

4) Ta istraživanja provodi od godine 1968. i dalje svake godine Centar za istraživanje javnog mnijenja i masovnih komunikacija pri Fakultetu za sociologiju, političke znanosti i novinarstvo u Ljubljani.

5) Na takvo gledanje ispravno je upozorio dr. Ante Fiamengo u svojoj analizi statističkog gradiva popisa stanovništva godine 1953: »Izjave stanovništva bez vjere (kao i sa izvjesnom konfesijom) moramo prihvatiti s izvjesnom rezervom. Može se postaviti pitanje razloga koji su navodili izvjestan dio stanovništva da su dali upravo takve a ne drugačije odgovore. Odgovori mogu proizlaziti: a) iz čistog uvjerenja, b) iz raznih obzira moralne prirode, ali i iz c) straha, da ne bi izjava suprotnog značenja štetila radnom odnosu ispitivanog.« (dr. Ante Fiamengo u raspravi, citirano je u napomeni 3).

6) Društvenu atmosferu momenata (1968, 1969) u kojima je bila izvođena anketa ocjenjujemo dakle kao ugodnu, pozitivnu. Religiozno pitanje je u tim godinama već donekle depolitizirano. Doba konfliktnih odnosa između Crkve i države je uglavnom prošlo. Uvjerenje ljudi o mogućnostima praktične upotrebe ustavnih načela o slobodi vjeroispovjedanja i vjerskih aktivnosti je prevladavajuće. Demokratizacija društvenih odnosa je zahvatila i vjersko-crkveno područje. Ekscesi protiv vjere (protucrkveni) na jednoj strani i primjeri zloupotrebe vjerskih uvjerenja u političke svrhe na drugoj strani su neznatna, marginalna pojava. Stanovništvo je već naviknuto na interes stručnih institucija za vjersko-crkvena pitanja. Prevladava uvjerenje da je ispitivanje o religioznosti i crkvi normalna pojava. — Podaci o uzorku anketiranih su na raspolaganju u dokumentaciji Centra za javno mnijenje i masovno komuniciranje Fakulteta za sociologiju, političke znanosti i novinarstvo u Ljubljani. Pogledaj osim toga dr. Marijan Blejec: »Nacrti i analiza uzoraka za ankete Slovensko javno mnijenje, SJM 68, SJM 69. i SJM 70« u izvješćaju br. 3/69 Centra za javno mnijenje i masovno komuniciranje.

što »ekonomičniji« pokazatelji odnosa prema religiji i Crkvi, upotrijebili smo dva međusobno povezana indikatora:

- a) subjektivni: izjavu anketiranoga o svojoj (ne)religioznosti odnosno neopredijeljenosti,
- b) objektivni: izjavu anketiranoga o posjećivanju vjerskih obreda.

Kombinacija oba pokazatelja dala nam je izvjesnu tipologiju odnosa prema religiji i Crkvi, tipologiju, koja po našem mišljenju, dovoljno dobro odražava bar neke stvarne odnose.⁷ U nastavku predstavljamo tu tipologiju.

1) *Religiozni-crkveno dosljedni tip* (vjernik sam i redovito — svake nedjelje — posjećujem vjerske obrede). U izjavi o redovitom posjećivanju vjerskih obreda po našem je mišljenju sadržan visoki stupanj povezanosti s Crkvom. Istina je, da sama izjava kao ni redovito posjećivanje još ništa ne govore o motivaciji takvog redovitog posjećivanja. Motivacija može biti čvrsto uvjerenje o potrebi takvih čina, može biti navika, rutina, mehanička djelatnost, može biti u vezi sa socijalnom kontrolom (obiteljskom, gradskom, seoskom itd.). Mislimo međutim, da česta komunikacija sa Crkvom i svećenicima preko vjerskih obreda, neovisno od motivacije stvara kod posjetilaca obreda, zbog svoje kontinuiranosti, posebnu atmosferu povezanosti i pripadnosti Crkvi. Ispravna je zato teza, da su redoviti posjetioци vjerskih obreda u većoj mjeri nego neredoviti spremni svjesno slijediti i crkvenu nauku a i njene želje u pogledu cjelokupnog socijalno-političkog ponašanja kršćana u svojoj okolini.

2) *Religiozni-crkveno nedosljedni tip* (vjernik sam i često posjećujem — bar jedanput mjesečno — vjerske obrede). Polazimo od pretpostavke (hipoteze), da su s izjavom o smanjenom opsegu posjećivanja vjerskih obreda izraženi znaci izvjesnog popuštanja u pogledu ispunjavanja i poštivanja crkvenih normi. Izjava o izvjesnom popuštanju, naravno, ipak ništa ne govori o njegovim motivacijama. Moguće je to izraz nedovoljne (manjkave) ili opadajuće socijalne kontrole, moguće je u vezi sa sumnjom u smisao redovitog nedjeljnog posjećivanja obreda, moguće je izraz nezadovoljstva s lokalnim svećenikom i slično. S obzirom na značenje koje pripisujemo *redovitoj* komunikaciji s Crkvom takva izjava ipak dozvoljava zaključivanje, da takvo često a ipak neredovito posjećivanje vjerskih obreda znači i manji stupanj povezanosti ove skupine religioznih sa Crkvom, s njenim nazorima, normama, naukom i zahtjevima.

---

7) U anketi, o kojoj referiramo, osnovno »religiozno« pitanje bilo je formulirano ovako:

Da li biste nam mogli reći, jeste li vjernik (religiozan) ili ne, i da li posjećujete vjerske obrede ili ne, (moguć je bio samo jedan odgovor).

- 1 — vjernik sam i redovito (svake nedjelje) posjećujem vjerske obrede
- 2 — vjernik sam i često (bar jedanput mjesečno) posjećujem vjerske obrede
- 3 — vjernik sam i samo ponekad (za velikih praznika i za posebnih svečanosti) posjećujem vjerske obrede
- 4 — vjernik sam i ne posjećujem vjerske obrede
- 5 — ne mogu reći da li sam vjernik ili ne, premda posjećujem vjerske obrede
- 6 — ne mogu reći da li sam vjernik ili ne i ne posjećujem vjerske obrede
- 7 — nisam vjernik iako posjećujem vjerske obrede
- 8 — nisam vjernik i ne posjećujem vjerske obrede
- 9 — ne mogu odgovoriti

(Upitnik SJM 68 nije sadržavao modalitete 5 i 6. Sadržavao ih je upitnik SJM 69. Logika tipologije zahtijeva i ta dva modaliteta).

3) *Religiozni-crkveno ravnodušni tip* (vjernik sam i samo ponekad — za velikih blagdana, te posebnih prilika — posjećujem vjerske obrede). Namjerno smo naglasili: za velikih blagdana i za posebnih prilika. Ovakav tip odnosa prema religiji i Crkvi »normalna« je pojava u industrijaliziranim i urbaniziranim društvima. Izvjesna skupina religioznih posjećuje vjerske obrede samo u vezi s tzv. obredima prijelaza. Mislimo na obrede u vezi s izvjesnim trenucima u čovjekovom životu (krštenje, krizma, vjenčanje, pogreb) i na obrede u vezi s izvjesnim trenucima u prirodnom ciklusu: Uskrs, Božić, Nova godina. Osobna opažanja i neki prethodni statistički podaci pokazali su, da i u Sloveniji, kao i u drugim industrijaliziranim i urbaniziranim društvima ti obredi prijelaza imaju veliku popularnost i pri istovremenom opadanju religiozne prakse. Međutim, i ovi obredi gube bar djelomično izrazito crkveno kršćansko obilježje i značenje, pri čemu se posjećivanje crkve mijenja u naviku, kulturni običaj. Izjava, na kojoj baziramo formiranje tipa odnosa religiozni-crkveno ravnodušni dozvoljava mišljenje, da se radi o skupini religioznih s vrlo malim stupnjem povezanosti s Crkvom, te da se to praktično već mijenja u ravnodušnost prema crkvenim normama, zahtjevima, preporukama a vjerojatno i nauci, jer je komunikacija s Crkvom i svećenicima minimalna.

4) *Religiozni-necrkveni tip* (vjernik sam i ne posjećujem vjerske obrede). Budući da izrazom crkvenost određujemo povezanost s Crkvom kao profesionalno-društvenom skupinom, budući da polazimo iz pretpostavke, da je posjećivanje vjerskih obreda značajan objektivni pokazatelj povezanosti s Crkvom, budući da, nadalje, pretpostavljamo da čestina posjećivanja vjerskih obreda ukazuje na stupanj povezanosti s Crkvom, izjava: ne posjećujem vjerske obrede, znači, da povezanosti s crkvom u navedenom smislu nema. Ovaj tip odnosa je u skupini sva četiri tipa *religioznih* bez sumnje najzanimljiviji. Ukazuje na postojanje skupine, koja se po svojem subjektivnom uvjerenju ubraja među religiozne premda se distancira od Crkve po tome što ne posjećuje vjerske obrede. To ukazuje na pojavu privatizacije religioznosti, na emancipaciju religiozne svijesti od Crkve.

5) *Neopredijeljeni-crkveni tip* (ne mogu reći da li sam vjernik ili ne, premda posjećujem vjerske obrede). Pretpostavljali smo, da bi u Sloveniji s obzirom na njen stupanj industrijaliziranosti i urbaniziranosti mogao biti prisutan i taj oblik religiozne indiferentnosti na kontinuumu odnosa prema religiji i Crkvi. Bez obzira na to, što pravilno pretpostavljamo, i što u toj skupini posjećivanje vjerskih obreda nije često a i motivacije za posjećivanje su vjerojatno vrlo različite, upotrebljavali smo izraz neopredijeljeno-crkveni tip. Ovdje također polazimo od značenja, kojega pripisujemo komunikaciji s crkvom i svećenicima. Tog modaliteta, kako smo to već napomenuli, nismo imali u anketi SJM 68.

6) *Neopredijeljeni-necrkveni tip* (ne mogu reći jesam li vjernik ili ne i ne posjećujem vjerske obrede). Pomoću ove izjave zaključivali smo o takvom obliku religiozne indiferentnosti koji se ne izražava samo u neopredijeljenosti u pogledu religioznosti nego i više u nepovezanosti s Crkvom. Ni tog modaliteta nismo imali u anketi SJM 68.

7) *Nereligiozni-nedosljedni tip* (nisam vjernik premda posjećujem vjerske obrede). O religioznosti zaključujemo po izjavi nisam vjernik, ne vjerujem,

---

8) Charles Möller, *Lumen vitae*, 1966, br. 2.

o dosljednosti pak po izjavi o povremenom posjećivanju vjerskih obreda. Ne znamo ništa pouzdano o značenju i o sadržaju te nereligioznosti odnosno ništa o motivacijama toga subjektivnoga uvjerenja. Ne znamo također ništa ni o razlozima iz kojih ta skupina nereligioznih još ipak ponekad posjećuje vjerske obrede. Razlozi mogu biti u socijalnoj kontroli, može to biti običaj, navika ili pak osobni nazor o ljudskom značenju nekih obreda u crkvi. Zbog našeg ustrajanja na značenju, kojega pripisujemo komunikaciji s Crkvom, vidimo u posjećivanju vjerskih obreda u ovom primjeru (kod izjave o nereligioznosti) *nedosljednost*. Moglo bi se o ovom tipu odnosa govoriti kao o izvjesnom tipu ateističnosti, premda o njemu ne možemo ništa pouzdanoga kazati.

8) *Nereligiozni-dosljedni* tip (nisam vjernik i ne posjećujem vjerske obrede). Nereligioznost je utemeljena, i u ovom primjeru, na izjavi ne vjerujem, nisam vjernik, dosljednost pak na izjavi: ne posjećujem vjerske obrede. I kod ovog tipa odnosa možemo govoriti kao o izvjesnom tipu ateističnosti mada, osim izraza dosljedni, o njemu ne možemo reći ništa određenoga. Sudeći na prečac možemo ga svrstati u skupinu tzv. *pozitivnog ateizma*, kojega literatura određuje kao realnost onih, koji misle »da je nepostojanje boga uvjet za stvarnost čovjeka i njegovo angažiranje u zemaljskom svijetu.«⁹

Svjesni smo, da je predloženoj i upotrijebljenoj tipologiji moguće prigovoriti, naročito prigovoriti jednostranosti pokazatelja, koje smo upotrijebili. Temeljni razlog je svakako višedimenzionalnost religijskog fenomena kao i to, da pojedinačne dimenzije religioznosti imaju različitu težinu. S obzirom na to oslanjali smo se na uvjerenje, koje se u suvremenoj sociološkoj literaturi sve više uzima u obzir, tj. uvjerenje o tome, da postoji *religioznost* na jednoj a *crkvenost* na drugoj strani kao dvije stvarno veoma različite pojave, Polazili smo i iz teoretske pretpostavke o tome da je nužno potrebno lučiti tzv. ljudsku religiju od tzv. crkvene religije.⁹ Svjesni smo, da na osnovi same izjave o vjeri (religioznosti) ne možemo još sigurno zaključavati o intenzivnosti religioznosti, pa ni o njenom sadržaju. Također znamo da podaci o posjećivanju vjerskih obreda predstavljaju samo jedan pokazatelj *crkvenosti*. Osim toga, taj pokazatelj ima još očito različitu težinu i značenje u različitim društvenim okolnostima: u tradicionalno gradskoj okolini, u gradu, u novom predgrađu velikog grada. Znamo također, da povezanost izjave o vjeri i često posjećivanje vjerskih obreda još ne znači nužno niti najveću intenzivnost niti najveću ortodoksnost vjerovanja. Premda iz nekih drugih parcijalnih istraživanja u Sloveniji zaključujemo, da veza između izjave o religiji i čestine posjećivanja vjerskih obreda postoji bar kao tendencija u tom smislu, da je npr. među redovnim posjetiocima vjerskih obreda više »uvjerenih« vjernika u različite kršćanske dogme, više takvih koji dosljedno prihvaćaju crkvena stajališta, i više takvih koji pokazuju znakove intenzivnog religioznog doživljavanja.¹⁰

---

9) O tome sam podrobnije pisao u članku »Susret između marksista i kršćana«, Politička misao br. 2/67, str. 183—191, Zagreb.

10) Vidi o tome studiju M. Kerševan, Srednjoškolci i religija, istraživački izvještaj Centra za proučavanje religije i crkve pri Fakultetu za sociologiju, političke znanosti i novinarstvo u Ljubljani, 1969.

II. Proširenost (ne)religioznosti u Sloveniji

Uvažavajući svu jednostranost predložene tipologije (ne)religioznosti a i omeđenost raspoloživih pokazatelja (indikatora), dobivamo slijedeću sliku Slovenije:

Odnos prema religiji i crkvi	u %	
	SJM 69	SJM 68 ¹¹
1. Religiozni-crkveni dosljedni	17,6	21,7
2. Religiozni-crkveni nedosljedni	12,4	10,3
3. Religiozni-crkveni ravnodušni	22,1	23,2
4. Religiozni-necrkveni	8,0	12,6
5. Neopredijeljeni-crkveni	1,9	—
6. Neopredijeljeni-necrkveni	4,6	—
7. Nereligiozni-nedosljedni	2,7	3,7
8. Nereligiozni-dosljedni	28,7	25,9
9. Ne može odgovoriti	2,0	2,6
U k u p n o	100,0	100,0
	(N=2400)	(N=2475)

	u %	
	SJM 69	SJM 68
— religiozno-crkveno povezani (1)	17,6	21,7
— religiozni — od crkve (više ili manje) otuđeni (2, 3, 4)	42,5	46,1
U k u p n o (+ ostalo)	100,0	100,0

Iz tabelarnih prikaza vidi se globalna religiozna situacija u Sloveniji 1968. i 1969. Ta slika sigurno demantira još uvijek često ekstremno tumačenje religioznosti i crkvenosti kod nas. Mislim na pojave ekstremnih tumačenja kako na crkvenoj tako i na ateističnoj strani, gdje se pretjeruje na osnovi nekih jednostranih podataka bilo u korist religiozne, bilo u korist nereligiozne grupe. Slovensko društvo se u ovom času iskazuje kao izrazito pluralističko, daleko od monolitnosti od jedne i druge vrste. Osim toga, prisutni su i svi drugi procesi tipični za sekularizirano društvo, procesi, koje možemo svesti na zajedničko ime: rascrkvenjavanje (deeklezijacija). Podatke potvrđuju i ocjene promatrača i mjerilaca vjersko-crkvenog života na crkvenoj strani. »Pluralističko društvo se ne može mimoći. Moramo se truditi da u crkvi bude bar elita. Ne možemo pak očekivati da će svi biti u toj eliti. Ukratko, moramo se naviknuti, da će mnogi dobri ljudi ostati izvan crkve, bar izvan vidljive crkve... ne smije nas smetati da ćemo i u buduće doživ-

11) Tabela sadrži prikaz sumarnih podataka iz istraživanja Slovenskog javnog mnijenja 1968. (SJM 68) i Slovenskog javnog mnijenja 1969 (SJM 69). Cjelokupna dokumentacija je na raspolaganju u Centru za istraživanje javnog mnijenja i masovnih komunikacija. Posebno vidi istraživačke izvještaje: Z. Roter, Značaj i struktura (ne)religioznosti u Sloveniji 1968. (izvještaj br. 8/68), M. Kerševan, Odnos anketiranih prema religiji i crkvi (izvještaj br. 5/69), Z Roter, Autoritet crkve i stavovi o njenoj nauci i djelovanju kod nas izvještaj br. 5/69).

ljavati vjerske krize ... računamo, dakle, s realnih 35 posto¹². Iz naših anketa dobivenih 32 posto odnosno 30 posto ne dozvoljavaju nam ipak, zbog ograničenih pokazatelja kojima smo raspolagali, da ih identificiramo bezuvjetno kao vjersko-crkvenu elitu, premda je sigurno njen zametak u njima. Slijedeće istraživanje morat će promatrati kretanje te »elite« i saznati sve njene znakove i karakteristike. Tijesna povezanost s crkvom je sigurno značajan znak i pokazatelj. Gotovo slične rezultate našima otkriva i crkvena analiza nedeljnih polaznika mise u Ljubljanskoj biskupiji u kojoj je u godini 1966. bilo prosječno 32,64 posto nedjeljnih posjetilaca obreda.¹³

Usporedba rezultata ankete u dvije protekle godine ukazuje na slab ali općeniti pomak prema manje religioznim kategorijama, tj. odnosima. Budući da su razlike male, ali i iz drugih razloga, nekakav čvršći zaključak bit će moguć tek nakon usporedbe podataka slijedećih godina, jer se anketa ponavlja svake godine. U pogledu trenda u proteklim godinama nemamo za osnovu čvršćih podataka. Jedini podatak koji je na raspolaganju jest taj, iz popisa stanovništva u godini 1953, gdje se je izjasnilo da su religiozni 85,7 posto Slovenaca i Slovenki, te 10,3 posto da su ateisti, (bez odgovora 4,8 N = 1,487.100), premda je usporedba iz mnogih razloga sumnjiva. Uočljive su dvije razlike većih dimenzija (1968, 1969.). *Prva razlika* se odnosi na smanjeni broj religiozno-crkvenih dosljednih (od 21,7 posto do 17,6 posto, razlika od 4,1 posto je statistički značajna pri $p = 0,01$). Smanjivanje ide na račun povećanog broja religiozno-crkvenih nedosljednih, a dijelom pak, vrlo vjerovatno, na račun manjeg broja religioznih u godini 1969. uopće (od 67,8 posto na 60,1 posto.). Vjerovatno se može govoriti o tendenciji smanjivanja crkvene dosljednosti što je također značajno i za druge države. Premda se i tu podrazumijeva, da će konačni odgovor dati usporedba većeg broja godina. *Druga razlika* je u vezi s tim da smo u upitniku 1969. uveli dva nova pitanja neopredijeljenih. Smatramo, da se bar trećina religiozno-neckrkvenih (iz ankete SJM 68) sada, kad je imala mogućnost, opredijelila radije za neopredijeljeno-neckrkvene. Slično pretpostavljamo i za skupinu nereligiozno-nedosljednih, od kojih se je dio (SJM 69) odlučio radije za neopredijeljene prema religiji uz bar povremeno posjećivanje obreda. Ne osvrćući se na relativno manji postotak neopredijeljenih (SJM 69) očito je, da smo imali pravo, što smo tipologiju upotpunili s dvije nove kategorije. Očito je, naime, da postoji kategorija ljudi koja ne posjećuje vjerske obrede, ali se ne osjeća ateistima. Budući da im, prije svega, manjka neki čvršći kriterij za opredjeljivanje, nevjerovatnije se kolebaju između toga da su vjernici ili nisu, da zapravo ne znaju jesu li vjernici ili ne.

Naravno da smo različite tipove odnosa prema religiji i Crkvi promatrali jedne i druge godine i u vezi s različitim *sociodemografskim karakteristikama* (regije, tipovi naselja, starost, naobrazba, spol, kvalifikacija, položaj na radnom mjestu)¹⁴ Na ovom bismo mjestu upozorili samo na *neke*

---

12) P. Miha Žužek, Vjera na raskrsnici svijeta, Crkva u sadašnjem svijetu, br. 5—6/67.

13) Rafael Lešnik, Nedjeljni polaznici mise u Ljubljanskoj nadbiskupiji, Crkva u sadašnjem svijetu, br. 10—12/67.

14) Na ovom mjestu ne objavljujemo ni jednu od tabela. Sve su međutim na raspolaganju u dokumentaciji Centra za istraživanje javnog mnijenja i masovnih komunikacija pri Fakultetu za sociologiju, političke znanosti i novinarstvo u Ljub-

karakteristike i značajnosti, s kojima ćemo upotpuniti prikazivanje globalne (ne)religiozne situacije u Sloveniji.

Oba istraživanja (SJM 68 i SJM 69) su pokazala, da za Sloveniju *ne važi* u sociološkoj literaturi često navođena i verificirana tvrdnja, *da s povećanjem naselja raste* otuđenost od crkve i nereligioznost. Prije svega, to je u tijesnoj vezi s karakteristikama Slovenije u pogledu urbaniziranosti, što navodimo na drugom mjestu. Mogu se utvrditi tri kategorije naselja:

Mala neurbana naselja (zaselak, selo, trg) s visokim stupnjem religioznosti i niskim stupnjem nereligioznosti. Pri tom je potrebno naglasiti još i slijedeće: istina je, da je slovensko selo još doista središte religioznosti (89,2 posto po SJM 68). Ipak je očito da to više nije tradicionalno, patrijarhalno, religiozno monolitno selo iz nedavne prošlosti u kojoj nije bio religiozan odnosno nije u većini zalazio u crkvu nego samo »posebnjak« ili »čudak« (SJM 68 daje slijedeću sliku: religiozno-crkveni dosljedni 31,2 posto, religiozni-crkveno nedosljedni 16,1 posto, religiozno-crkveni ravnodušni 22,9 posto, religiozno-necrkveni 9,0 posto, nereligiozno nedosljedni 3,1 posto, nereligiozno dosljedni 16,1 posto, bez odgovora 1,7 posto — 100,0 posto).

Manja ili srednja urbana naselja (od 2000 do 50.000 stanovnika). Manja urbana naselja (2000—4000 stanovnika) u prosjeku pokazuju jednak ili nešto veći stupanj nereligioznosti nego *jedini veliki gradovi u Sloveniji*: Ljubljana, Maribor. Odnosno u tim se manjim urbanim naseljima pokazuje manja otuđenost od crkve nego u Mariboru i Ljubljani. Pri tom pak srednja urbana naselja (od 10.000 — 50.000 stanovnika) u prosjeku izrazito dominiraju po broju nereligioznih dok imaju ponešto niži broj povezanih s Crkvom, crkveno dosljednih (6 — 7 posto nasuprot 14,3 posto). Ima više razloga da su upravo srednja urbana naselja na prvom mjestu u pogledu nereligioznosti. U prvom redu važi hipoteza, da su povijesni uvjeti nastanka starih i razvoja novih slovenskih srednjih urbanih naselja bili takvi da se je oblikovala po Crkvu relativno neugodna klima, što važi bilo za stara radnička središta ili za naselja, koja su doživjela brzi razvoj u vezi s industrijalizacijom poslije godine 1945. U jedinim velikim mjestima Slovenije (Maribor i Ljubljana) slijedeća je prosječna slika: religiozno-crkveni dosljedni 11,1 posto, religiozno-crkveno nedosljedni 4,7 posto, religiozno-crkveni ravnodušni 21,3 posto, religiozno-necrkveni 15,6 posto, nereligiozno nedosljedni 4,2 posto, nereligiozno dosljedni 38,9 posto bez odgovora 4,2 — 100,0% SJM 68).

I podaci o vezi naobrazbe i odnosa prema religiji i Crkvi ukazuju na jednostranost generaliziranja u tumačenjima koja pokušavaju prikazati vezu između (više) naobrazbe i (manje) religioznosti, takoreći potpunom. Takvo tumačenje susrećemo naročito u nekim socijalističkim državama. Naši podaci pokazuju da broj nereligioznih istovremeno izrasta od onih s četiri ili manje razreda osnovne škole do onih anketiranih s višom ili visokom naobrazbu. Međutim, zanimljivo je na primjer da na najmanje religioznih-redovitih posjetilaca vjerskih obreda nema među najobrazovanijim anketiranimima (8,6 posto) nego među srednje obrazovanima (7,1 posto).¹⁵

---

ljani. Većina je međutim komentirana i u istraživačkim izvještajima navedenim u napomeni 11.

15) Zbog pomanjkanja prostora ne iznosimo tabele iz kojih bi bio vidljiv potpun pregled. Dokumentacija kao u napomeni 14.

Zbog ograničenih prostornih mogućnosti nećemo navoditi ostale podatke o vezi između nereligioznosti i drugih sociodemografskih karakteristika. Općenito možemo reći, da su utvrđene velike sličnosti s rezultatima istraživanja u drugim industrijaliziranim i urbaniziranim državama.

U anketi 1969. (SJM 69) između dodatnih pitanja, s kojima smo htjeli dopuniti i produbiti sliku o odnosu anketiranih prema religiji, postavili smo i pitanje o vjeri u posmrtni život (u anketi 1968. takvih pitanja nismo imali). Pitanja nismo sastavili u preciznoj teološkoj formulaciji (vjera u posmrtni život duše, uskrsnuće svih ljudi po posljednjem sudu), nego više zbog ankete nespecializiranog tipa, u slijedećem obliku: *da li vjerujete u posmrtni život?*

Ako usporedimo izjave o religioznosti i izjave o vjerovanju u posmrtni život, dobivamo slijedeću sliku (SJM 69):¹⁶

Izjave o religioznosti		Izjave o vjerovanju u posmrtni život	
1. Vjeruje (1, 2, 3, 4)	60,1%	vjeruje (1,2)	20,3%
2. Neopredijeljen (5,6)	6,5%	neopredijeljen (3,5)	21,1%
3. Ne vjeruje (7,8)	31,4%	ne vjeruje (4,6)	58,5%
4. Bez odgovora	2,0%	bez odgovora	0,3%
Ukupno	100,0		100,0

Već u ovom primjeru vidimo da vjerojatno samo jedna trećina religioznih vjeruje u posmrtni život, ostali su neopredijeljeni ili u posmrtni život uopće ne vjeruju. Očito je i iz ovog primjera da je i za Sloveniju primjerena hipoteza da veći postotak religioznih (tih, koji izjavljuju da vjeruju) uopće ne vjeruje u posmrtni život. To pokazuje još jasnije slijedeći tabelarni pregled:

ODNOS PREMA RELIGIJI	Vjera u posmrtni život:				
	vjeruje (1,2)	neopredijeljen (3,5)	ne vjeruje (4)	nije razmišljao (6)	ukupno (—b.o.) (N)
1. Religiozno-crkveno dosljedni	62,8	24,6	9,2	2,8	100(422)
2. Religiozno-crkveno nedosljedni	36,2	36,9	21,8	4,7	100(298)
3. Religiozno-crkveno ravnodušni	15,6	31,3	46,3	6,4	100(531)
4. religiozno-necrkveni	6,8	22,4	63,5	7,3	100(156)
5. neopredijeljeni	3,9	21,8	64,0	10,3	100
6. nereligiozno-nedosljedni	3,2	15,6	73,4	7,8	100(64)
7. nereligiozno-dosljedni	1,0	3,7	90,7	4,4	100(689)

16) Podroban ukupan pregled svih modaliteta odgovora u dokumentaciji Centra za istraživanje javnog mnijenja i masovnih komunikacija pri Fakultetu za sociologiju, političke znanosti i novinarstvo u Ljubljani. Detaljniji izvještaj u studiji M. Kerševan, Odnos anketiranih prema religiji i crkvi, op. cit. 11.

Mada iz podataka proizlazi, da je i u skupini nereligioznih izvjestan postotak takvih koji ili vjeruju u posmrtni život ili se u pogledu toga ne mogu izjasniti, ipak je vrlo očita težnja suprotnom odstupanju, naime, da je u skupini religioznih znatan postotak takvih koji u posmrtni život ne vjeruju. Pri tom se još opaža, da oni anketirani, koji se smatraju religioznima a od Crkve su uglavnom otuđeni, u relativnoj ili potpuno apsolutnoj većini izjavljuju da u posmrtni život ne vjeruju. Opaženi raskorak zaista nije nikakva posebnost Slovenije. Slična stanja otkrivaju i ankete u drugim industrijskim razvijenim državama s kršćanskom tradicijom. Podaci, koje smo otkrili o vjeri u posmrtni život ukazuju bar u izvjesnoj mjeri na još jednu karakteristiku globalne (ne)religiozne situacije u Sloveniji: ne radi se samo o procesu otuđivanja od Crkve u obliku opadanja redovitog ili uopće posjećivanja vjerskih obreda, nego i više o tome da religioznost u Sloveniji dobiva i znakove nekomfornosti u pogledu odnosa prema doktrinarnim stajalištima Crkve. To su pokazali i rezultati istraživanja među slovenskim srednjoškolicima.¹⁷

III. Autoritet crkve, stajališta religioznih prema njenoj nauci

Hipotezu o nekonformnosti religioznosti u Sloveniji pokušali smo ispitati (testirati) u anketi SJM 69 s pitanjem, koje smo namijenili samo religioznima: Rekli ste nam da ste vjernik. Sigurno vam je poznato da Crkva iznosi različita stajališta o vjerskim, moralnim i društvenim pitanjima našeg vremena (papinske enciklike, pastirska pisma biskupa, itd.) Kakav je vaš odnos prema tim crkvenim stajalištima?¹⁸ Stajališta anketiranih s obzirom na odgovore, između kojih su mogli birati, tipizirali smo ovako:

1) *Katoličko ortodoksno stajalište bez rezervi*, ograničenja (odgovor: Crkva je majka i učiteljica, zato prihvaćam njena stajališta kao obvezu u svim pitanjima — vjerskim, moralnim, društvenim). To je stajalište potpune privrženosti Crkvi i njenoj nauci. Iz takvog stajališta proizlazi i model ponašanja — disciplinirano provođenje učenja i preporuka Crkve.

2) *Katoličko ortodoksno stajalište s rezervom*, ograničenjem (odgovor: kao obvezatna prihvaćam samo stajališta Crkve u vjerskim i moralnim pi-

17) Op. cit. 10.

18) U anketi SJM 68 pored pitanja »Da li biste nam mogli reći da li ste vjernik i da li posjećujete vjerske obrede?«, imali smo i pitanje koje smo postavili svim anketiranim: »Poznato je, da Crkva svojim djelovanjem i naukom posize na različita područja života. Kako bi po Vašem mišljenju trebala djelovati Crkva u našem društvu?« U anketi SJM 69 bila su pak u upitniku, pored ponovljenog pitanja o religioznosti i posjećivanju vjerskih obreda, još slijedeća pitanja: »Šta mislite da li religiozni ljudi imaju unutar Socijalističkog saveza jednake mogućnosti za svoje potvrđivanje (uvažavanje) kao i nereligiozni?« (2.08); »Da li je po Vašem mišljenju vjera (religija) čovjeku u našem društvu potrebna ili ne?« (8,01); »Da li vjerujete u život poslije smrti?« (8,05); »Rekli ste nam da ste vjernik Sigurno vam je poznato da crkva iznosi različita stajališta o vjerskim, moralnim i društvenim pitanjima našeg vremena (papinske enciklike, pastirska pisma biskupa itd.). »Kakav je vaš odnos prema tim crkvenim stavovima?« (8,03).

»Šta mislite o upotrebi kontracepcijskih sredstava za reguliranje, odnosno planiranje potomstva a time i za sprečavanje neželjene trudnoće?« (10,5); »Šta mislite o pobačaju (abortusu)?« (10,4); »Rekli ste nam da niste vjernik odnosno da se ne možete opredijeliti. Budući da se na ovaj ili onaj način susrećete s djelovanjem crkve, zanima nas vaše mišljenje o tome?« (8,04).

tanjima). To je stajalište privrženosti Crkvi u vjerskim i moralnim pitanjima. Distanca od Crkve je u pogledu socijalnog učenja. Na tome je utemeljen izraz »s rezervom«. Unatoč ortodoksnosti pretpostavljamo model ortodoksnog ponašanja ali sa znakovima nekonformizma u pogledu crkvenog socijalnog učenja.

3) *Autonomno stajalište s rezervom* (odgovor: za mene su obveza samo vjerske istine i njihova tumačenja, ali ne stajališta Crkve o drugim — moralnim i društvenim — pitanjima.) Autonomnost tog stajališta po našem mišljenju zasnovana je u izrečenom distanciranju od crkvenih moralnih i društvenih stavova. Rezerva pak postoji u privrženosti obvezatnim vjerskim istinama i njihovom tumačenju. Pretpostavljamo model ponašanja s jasnim znacima nekonformizma prema crkvenom, moralnom i socijalnom učenju.

4. *Autonomno stajalište bez rezerve* (odgovor: vjernik sam, premda nauku Crkve prihvaćam samo kao preporuku za vlastiti slobodni sud i odluku). Autonomnost tog stajališta je evidentna, stupanj distanciranja od crkvene nauke je velik. Iz tog proizlazi model izrazito nekomfornog ponašanja. Crkvena učenja su podvrgnuta autonomnim kriterijima samostalne religiozne osobnosti. Te kriterije stvara religiozni čovjek sam, crkvena stajališta samo su mu potpuno neobavezne preporuke.

5. *Neopredijeljeni* (odgovor: ne mogu se odlučiti, premda o tome razmišljam; ne mogu se odlučiti, budući da o tome do sada nisam razmišljao).

U ovom izvještaju zadovoljit ćemo se s prikazom samo sumarnih podataka:

Stajališta	cijela populacija	skupina	u %
			rang
1. Katoličko-ortodokсно stajalište bez rezerve	11	18,8	2
2. Katoličko-ortodokсно stajalište s rezervom	8,8	14,9	3
3. Autonomno stajalište s rezervom	8,1	13,7	4
4. Autonomno stajalište bez rezerve	19,9	33,8	1
5. Neopredijeljeni	9,7	12,6	5
— ne želim odgovoriti, bez odgovora	4,7	6,2	
— nisam vjernik	37,9	—	
U k u p n o	100,0 (N=2400)	100,0 (N=1443)	

Pregled sumarnih rezultata navodi nas na neke nove zaključke, odnosno na potvrđivanje hipoteze o nekonformnosti religioznosti u Sloveniji. Iz ovih podataka je očito, da je skupina religioznih u Sloveniji diferencirana i u pogledu odnosa prema crkvenoj nauci. Autoritet crkvene nauke nije apsolutan. Kako u drugim industrijaliziranim i urbaniziranim društvima, tako i u Sloveniji među religioznima postoji različiti stupanj distanciranja od bezuvjetne valjanosti crkvene nauke za čovjekov osobni život. To zaključivanje na općem nivou bilo je uspješno testirano i na primjeru dva zasebna

pitanja u okviru ankete, tj. u odnosimo prema kontracepciji i prema pobačaju.¹⁹ U tom se primjeru također pokazalo da je autoritet crkvenog učenja veći od onih religioznih koji su preko vjerskih obreda redovito povezani s Crkvom a najmanje kod onih koji su vrlo slabo ili uopće nisu povezani s Crkvom.²⁰

Srazmjerno je najsnažnija između religioznih skupina ona, koja se zauzima za autonomno stajalište bez rezerve (33,8 posto). Ako pribrojimo k 33,8 posto još i 13,7 posto onih koji prihvaćaju autonomno stajalište s rezervom, vidjet ćemo, da se gotovo polovica religioznih Slovenaca i Slovenki odlučuje za veće ili manje samostalno ponašanje u socijalno-političkom i moralnom pogledu, te da ne prihvaćaju apsolutni autoritet crkvene nauke, odnosno da svoj odnos prema crkvenom učenju primarno oblikuju na osnovi vlastitih kriterija. Skupina ortodoksno religioznih (katolika) je još ipak snažna. Budući da je 18,8 posto takvih, koji se izjašnjavaju za potpuni autoritet Crkve u svim pitanjima. Srazmjerno je snažna i skupina neopredjeljenih (12,6 posto) tj. takvih koji se ne mogu odlučiti. Vrlo vjerojatno je prihvatljiv zaključak da se tu radi o posebnoj vrsti crkvenog indiferentizma.

Iznijeli smo *neke* podatke i znakove prirode i strukture religioznosti u Sloveniji. Naša nakana nije bila, da damo *potpun* odgovor na pitanje, koje smo postavili u naslovu referata. Za takav odgovor bit će potrebna daljnja istraživanja. Zbog toga je to više potrebno naše podatke verificirati i u stručnim i znanstvenim krugovima drugih država, koje imaju u istraživanju religioznog fenomena tradiciju i veće iskustvo.

---

19) O tome vidi poseban izvještaj »Mnijenje Slovenaca o pojedinačnim aktualnim socijalnim pitanjima« (izvještaj Centra za istraživanje javnog mnijenja, svezak 1, od str. 104—132).

20) Isto tamo.

THE NATURE AND THE STRUCTURE OF THE RELIGIOSITY IN SLOVENIA

(Summary)

The empirical research on the problems of religiosity of the recent date in Slovenia. A score of reasons accounts for this lateness, some related to the secular society, some to the churchdom. The public opinion poll in Slovenia (1968, 1969—70) opened broader possibilities to obtain the data on the (non)religious structure of the adult population in Slovenia (by this limited, though a correct method). Hypothetic typology of the relations to the religion and church that was constructed, included following types: 1) religious-churchy reliable type, religious-churchy non-reliable type, 3) religious-churchy noncommitted type, 4) religious-non-churchy type, 5) noncommitted-churchy type, 6) nonreligious-nonreliable type, 7) nonreligious-reliable type. In assessing the extension of these types, two indicators were used: subjective (the report of the responders on their own religiosity or indifference) and objective (report of the respondent on their observance of the church or religious rites). The typology was elaborated by the concepts of the modern sociological literature and by the thesis that the religiosity and churchyness existed as two distinctive traits. The frequency tables used reveal that the Slovenian society becomes more and more pluralistic acquiring the symptoms typical for the secularized society. The comparison of the several years data points to a trend, not too conspicuous but rather a general one, toward the less religious categories. Equally plausible is the thesis of a tendency toward the diminishing of the churchy reliability among the religious categories in Slovenia. The general notion that the alienation from church and the irreligion increases more than proportionally with the size of the settlements does not hold for Slovenia. That is probably the consequence of the specificities of the urbanization process here. Neither the trend of the proportionate increase of the nonreligion with the higher level of education is present, which points out the onesidedness of the assumptions on the strong correlation between the educational level and the degree of religiousness. It was further confirmed that in the groups of religious the tendency of weakening the traditional faith in the post-humous life was present, similarly as revealed by the research in other industrially developed countries with the long tradition of Christianity. Religiosity in distancing from the notion of the nondisputable validity of the church dogmas designed to cover the relation of the religious to the authority of the church dogmas. It was confirmed that the group of religious was not differentiated only in the respect of observance of rites, but in relation to the attitudes toward the church teachings. As in other urbanized societies in Slovenia also the religious people differ in distancing from the notion of the nondisputable validity of the church dogmas for the man's personal life. It was shown that the church authority was stronger with the religious people who were tied to it by the regular observance of religious rites. The empirically gathered data open many possibilities for creating new interpretative and working hypotheses.